

Паршин Юрій Іванович

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

**ОЦІНКА МАСШТАБІВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА МАКРО- ТА МІКРО РІВНЯХ**

Розглядаючи термін «тіньова економіка» можна констатувати, що єдиного загальноприйнятого визначення цей термін не має, і в даний час спостерігається його використання в багатьох публікаціях під різними назвами. Враховуючи неоднозначність цього соціально-економічного феномена він все ж таки використовується у протиставленні всім легальним видам господарювання. Також можна спостерігати використання таких найбільш поширених його трактовок як сіра економіка, підпільна, нелегальна, готівкова, прихована, чорна економіка тощо. Але незважаючи на таке трактування та їх різноманітність, всі вони відображають узагальнюючу її особливість, а саме господарську діяльність поза державних законодавчих норм. Змістове наповнення цього явища можна сформулювати як «всі види економіки, приховані від офіційної влади, що регулюють грошовий обіг та інституційні рамки» [1].

Якщо розглянути причини виникнення цього явища, то слід звернути увагу на те, що всі типи економічної діяльності, до яких застосовується ці терміни, могли б бути легальними та пройти офіційну реєстрацію, отримати офіційний дозвіл на свою діяльність та сплачувати податки державі. Отже основною метою такої діяльності є з одного боку уникнення сплати податків, а з іншого мінімізація ризиків та невпевненість підприємців в успіху своєї справи.

Тіньова активність у більшості випадків діє поза адміністративного контролю та супроводжується порушенням трудового законодавства, санітарних норм та іншими протизаконними діями. Продукція, або послуги таких суб'єктів господарювання, стають тіньовими, коли її виробляють суб'єкти економіки, які не мають офіційних дозволів або ліцензій, встановлені державою. Отже підприємства по факту є легальними, за типом вироблених товарів і послуг, але вони є порушниками закону, оскільки приховують сам факт свого існування та ухиляються від сплати податків [2].

Зазначимо, що методи оцінки масштабів тіньової економіки теж є різними та їх поділяють на дві групи: макрометоди (непрямі) та мікрометоди (прямі).

Непрямі методи, які використовуються для вимірювання параметрів тіньової економіки на макрорівні, ґрунтуються на показниках офіційної статистики, а також даних фінансових і податкових органів. До таких методів відносять метод за показником зайнятості («італійський» метод), монетарний метод, експертний метод, структурний метод, метод технологічних коефіцієнтів та метод оцінки детермінантів.

- «Італійський» метод засновується на розрахунках показників зайнятості населення, таку назву має оскільки використовується Італійським інститутом статистики ІСТАТ, який в даний час вважається найбільш авторитетним в питаннях визначення параметрів тіньової економіки.

- Монетарні методи заснуються на оцінці використання готівкових коштів при здійсненні фінансових операцій, оскільки чеки, векселі та інші платіжні документи можуть бути відслідковані правоохоронними органами. Тобто здійснюється оцінка використання обсягу грошової маси, яка в кожній країні емітується центральним банком і величина якої є відомою величиною.

Різновидом цього методу є метод аналізу попиту на готівкові гроші. Він заснований на припущенні, що неофіційні операції здійснюються за допомогою готівки, а збільшення обсягу грошового обігу, в порівнянні з деяким «нормальним» рівнем, може служити індикатором тіньової економіки.

- Експертний метод використовує знання та навички експертів, де на першому етапі експерт визначає, наскільки можна довіряти даним з якої-небудь галузі, а потім, на другому, після збору даних зі звичайних джерел їх автоматично долічують на певну величину.

- Метод технологічних коефіцієнтів ґрунтується на визначенні динаміки промислового виробництва на основі спостережень за виробництвом та споживанням електроенергії, перевезень транспортом вантажів та інших непрямих показників, які відносно просто обраховуються, та подальше порівняння їх з офіційними даними. Але умовою його застосування є високий розвиток ринкових відносин і адекватні ціни на електроенергію та вантажні перевезення.

- Метод оцінки детермінантів ґрунтується на виділенні сукупності факторів, що визначають тіньову економіку, подальшому визначенні низки можливих причин тіньової діяльності та надання кожної з них певної ваги у загальній математичній моделі.

Серед методів які використовуються на мікрорівні слід відзначити такі:

1. Метод опитування. В цьому випадку дослідження проводиться шляхом опитування за допомогою соціологічних досліджень. Всіх респондентів, які беруть участь в опитуванні поділяють на такі групи:

- «тіньовики» – люди, які безпосередньо займаються такими нелегальними економічними відносинами, але готові в цьому зізнатися та змінити своє ставлення до цього;

- «задіяні спостерігачі» – особи, які перебувають в тіньовому середовищі та розглядають його зсередини, але у будь якому випадку не згадують про свою участь в нелегальних оборудках;

- «спостерігачі з боку» – це ті респонденти, які не включені в тіньову економічну діяльність, а судять про її діяльність зі сторони;

- «жертви» – люди, які є постраждалими від їхньої діяльності, тобто від діяльності «тіньовиків».

2. Методи відкритої перевірки. Використання таких методів є в компетенції виключно спеціально створених контролюючих органів, які

виявляють і припиняють порушення податкового, банківського, валютного законодавства, санітарних норм та пожежної безпеки тощо.

3. Спеціальні методи економіко-правового аналізу. Ці методи поділяють на такі типи: бухгалтерського аналізу, документального аналізу та економічного аналізу.

Метод бухгалтерського аналізу являє собою дослідження бухгалтерського обліку (баланс, рахунки і подвійний запис, інвентаризація та документація) для виявлення облікових невідповідностей і відхилень.

Метод документального аналізу являє собою дослідження бухгалтерських документів і проявляється в особливостях зовнішнього оформлення або в змісті облікових документів. Метою цього типу аналізу є виявлення документальних невідповідностей та порушень.

Метод економічного аналізу дозволяють розпізнати та виявити причини відхилень від нормальної економічної діяльності.

Розглянувши основні методи та підходи до оцінки масштабів тіньової економічної діяльності можна констатувати, що їх різноманіття свідчить про відсутність єдиної методичного підходу щодо кількісної оцінки її параметрів. Кожний з наданих методів має свої переваги та недоліки, сфери оцінки їх різноманітні, треба також враховувати, що різні методи дадуть неоднакову оцінку тіньової економіки.

Взагалі повністю знищити тіньову економіку неможливо, оскільки можна зруйнувати всю економічну систему держави, а отже треба знизити, або мінімізувати її масштаби у цілому.

Список використаних джерел:

1. Тіньова економіка в сучасному світовому господарстві. ІМЕМО. URL: <https://www.imemo.ru/en/news/events/text/tenevaya-ekonomika-v-sovremennom-mirovom-hozyaystve> (дата звернення: 22.09.2021)
2. Мамбетжанов К.К. Теоретические основы методов измерения и функционирования теневой экономики. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*. № 5, 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/338229700_TEORETICESKIE_OSNOVY_METODOV_IZMERENIA_I_FUNKCIONIROVANIA_TENEVOJ_EKONOMIKI/citation/download (дата звернення: 22.09.2021).